

20-Mü'min Sûresinin belâgat yönünden incelenmesi**Rahmetullah UZUN¹****Uğur KESKİN²**

APA: Uzun, R.; Keskin, U. (2020). Mü'min Sûresinin belâgat yönünden incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), 262-270. DOI: 10.29000/rumelide.814168.

Öz

Arap dili ve edebiyatı açısından özgün bir yere sahip olan cahiliye devri, şiir ve edebiyatın zirveye ulaştığı bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır. O dönemde panayırarda şiir yarışmaları düzenlenir, beğenilen şiirler Kâbe'nin duvarına asılır ve dereceye giren şairler ödüllendirilirdi. Kur'ân-ı Kerim, edebiyatın zirveye ulaştığı bu dönemde nazil olmuş ve belâgat yönünden eşsiz bir yerde konumlanmıştır. Dönemin en seçkin edip ve şâirleri, Kur'ân'ın dili ve üslûbu karşısında hayretler içerisinde kalmıştır. Arap dili ve edebiyatında müstakil bir ilim olan belâgat; sözün açık, net ve anlaşılır olmasıyla birlikte uygun mekân ve zamanda söylenmesini ifade etmektedir. İnsanda doğuştan gelen bir meleke olarak bulunan belâgat, uygun şartlar ve yeterli eğitim sayesinde yetkinlik kazanılabilecek bir çalışma alanı olma özelliği taşımaktadır. Birçok İslâmî ilim gibi belâgat da Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilecek izâh biçimlerine sahip bulunmaktadır. Arap dili ve belâgatindeki edebî sanatların, Kur'ân sûrelerinin her birinde eşsiz bir üslupla yer aldığı görülebilmektedir. Bu çalışmada Kur'ân'ın kırkinci sûresi olan Mü'min Sûresi belâgat yönünden incelenmiştir. Mekke döneminde nâzil olan bu sûre, Firavun ailesine mensup mü'min bir kişiden bahsettiği için bu adı almıştır. Sûre aynı zamanda üçüncü ayette geçen ve Allah'ın sıfatlarından biri olan, başılayan anlamındaki "Gâfir" ismiyle de anılmaktadır. Sûrede, belâgat incelemelerine konu olan mecâz, istiâre, cinâs, tıbâk, kinâye ve mübâlağa gibi edebî unsurların hangi biçimlerde yer aldığı bu makalede belirlenmeye çalışılmıştır. Kur'ân'ın belâgat yönünü daha iyi anlayabilmek amacıyla dönük olarak bu çalışmada sözlük, tefsîr, belâgat ve benzeri kaynaklara mürâcaat edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, âyet, edebiyat, belâgat

Examining the Surah Mu'min in terms of rhetoric**Abstract**

The age of ignorance, which has a unique place in terms of Arabic language and literature, stands out as a period when poetry and literature reached its peak. At that time, poetry contests were held in the fairs, popular poems were hung on the wall of the Kaaba and the poets who were ranked were rewarded. The Holy Qur'an was revealed in this period when the literature reached peak and it is located in a unique place in terms of rhetoric. The most distinguished poets of the period were astonished by the language and style of the Quran. Being an independent science in Arabic language and literature, rhetoric refers to being spoken at the appropriate place and time as well as being clear and understandable. The rhetoric, which is an innate faculty of human beings, is a field of

¹ Öğr. Gör., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi (Eskişehir, Türkiye), rahmetullahuzun@anadolu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5751-203X [Makale kayıt tarihi: 11.09.2020-kabul tarihi: 20.11.2020; DOI: 10.29000/rumelide.814168]

² Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi (Eskişehir, Türkiye) ugrurkeskin@anadolu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2740-4120

study where competence can be gained thanks to suitable conditions and sufficient education. Like many Islamic sciences, the rhetoric has forms of explanation that can contribute to a better understanding of the Quran. It can be seen that the literary arts in the Arabic language and rhetoric take place in each of the surahs of the Qur'an in a unique style. In this study, the fortieth surah of the Qur'an, the surah of Mumin, was examined in terms of rhetoric. This surah, which was revealed in the period of Makkah, was named after a believer who was a member of the Pharaoh's family. Surah is also referred to as "Ghafir", which is one of the attributes of Allah, which means forgiving in the third verse of the surah. In this article, it is tried to determine the forms of literary elements such as metaphor, pun, metonymy and exaggeration, which are the subjects of rhetoric studies in the Surah. In order to understand the rhetoric aspect of the Qur'an, dictionary, commentary, rhetoric and similar sources were used in this study.

Keywords: Qur'an, verse, literature, rhetoric

Giriş

İslâm öncesi Arap toplumunda sözlü edebiyat ve şiir önemli bir yer teşkil etmekteydi. Kabileler arasında farklı yerlerde panayırlar düzenlenir, buralarda alışverişin yanı sıra, şiir ve hitâbet yarışmaları düzenlenirdi. Bu panayırların en meşhûru Ukaz panayıridir. Başka ülkelerden de hatîplerin katıldığı panayırlarda beğenilen şiirler Kâbe'nin duvarlarına asılırdı. Her kabilenin şâir ve hatîbi kendi kabilesini yücelterek diğer kabileleri hicvederdi. Amr b. Külsüm ve Kus b. Sâide bunların en tanınmışlarıdır (Dervişoğlu ve Yılmaz, 2005, s. 10). İslâm öncesi Arap edebiyatında oldukça gelişmiş olmasına rağmen bu sanatın bilimsel bir disipline dönüşerek geliştirilmesi İslâmiyet'ten sonra olmuştur (Özsarı, 2012, s. 54-55). Osmanlı eğitim kurumlarında belâgate ağırlık verilmiş, eğitimin en alt kademesinden en üst kademesine kadar belâgat çeşitli biçimlerde öğretilmiştir (Özsarı, 2012, s. 8).

Doğu dünyasında belâgat, Batı'daki retorik karşılığı olarak kullanılmıştır. Retorik ve belâgat Batı-Doğu medeniyetinin karakteristik niteliklerini taşımakta, söz konusu farklılıklara rağmen sıklıkla aynı anlamda kullanılmıştır. Belâgat; neyin, nerede, nasıl ve ne ölçüde söyleneceğini öğreten bir ilim iken, retorik söyleme sanatıdır (Yetiş, 2006, s. IX). Diğer dinlerde heykel, resim, müzik ve vitray gibi sanatlar gelişme gösterirken, İslâm toplumlarında sözlü anlatım çok daha ön plana çıkmıştır. Dilin etkili ve güzel bir şekilde kullanılması sanatı, Batı dünyasında en genel kapsamıyla "retorik" alanı içinde yer almış, Türk-İslâm aleminde ise "belâgat" bağlamında gelişme kaydetmiştir.

Kur'ân'ı daha iyi anlamak için ortaya çıkan kelâm, tefsîr, fıkıh gibi ilimlere benzer bir biçimde belâgat ilmi de özgün bir yere sahip bulunmaktadır. Nitekim Kur'ân'ın indirildiği cahiliye devri Arap toplumunda en önemli sermaye dil ve edebiyat olarak kabul edilmekteydi. Kur'ân'ın sahip olduğu mucizevî dili karşısında dönemin en belîğ edebiyatçıları bile teslim olmuş ve ona benzer herhangi bir söz söyleyememişlerdi. Söz konusu olağanüstü nitelikleri olabildiği ölçüde anlayabilmek üzere hicri ikinci yüzyıldan itibaren Kur'ân'ın dil ve edebiyat yönü daha yakından incelenmeye tabi tutulmuştur.

Belâgat, cahiliye döneminde her ne kadar müstakil bir ilim olmasa da o dönemin şâirleri ve hatîpleri tarafından bütün yönleriyle kullanılmaktaydı. Belâgatin zirveye ulaştığı bu dönemde Kur'ân'ı Kerîm nazil olmuş ve birçok ayetiyle o dönemin en belîğ edebiyatçılarına meydan okumuştur. Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğundan şüphe duyanlara karşı Kur'ân'ın ilgili ayetlerinde meâlen şöyle buyrulmaktadır:

"Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'ân) hakkında şüphede iseniz, haydi onun benzeri bir sure getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat

edin). Eğer yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.” (Bakara 2/23-24)

“Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sure getirin ve Allah’tan başka çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın.” (Yûnus 10/38)

“De ki: Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur’ân’ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.” (İsrâ 17/88)

Batı dillerindeki rhetorique (Fr.) veya rhetoric (İng.) teriminin karşılığı olan belâgat, Doğu dillerinde farklı biçimlerde gelişim kaydetmiştir. Etkili ve güzel söylem, Batı’da Platon ve Aristoteles’in eserlerinden itibaren üzerinde fikir üretilen bir alan olmuş, kaba bir ayrımla retorik (söz söyleme sanatı) ve poetik (şiir sanatı) şeklinde gelişim kaydetmiştir. Doğu dünyasında ise, bu çalışmada da kısaca değinildiği üzere Arap, Fars ve Türk dillerinde kendi özgün gelişimini ortaya koymuştur.

Bilinen ilk Türkçe belâgat eseri İsmail-i Ankaravi’nin 1867’de kaleme aldığı *Miftâhu’l Belâga ve Misbâhu’l Fesâha* adlı kitaptır. Bu kitapta meani ilmüne yer verilmemiş olup, konu ile ilgili verilen örnekler genellikle Arapça veya Farsçadır (Karabey ve Atalay, 2000, s. VII) . Süleyman Paşa, 1872’de *Mebâni’l İnşâ* adlı eserinde Arap, Fars ve Fransız edebiyatındaki çalışmalardan faydalanmış ve bu kaynaklarından aldıklarını Türkçeye uyarlamaya çalışmıştır (Yetiş, 2006, s. 303).

Diğer dillerden bağımsız bir biçimde bu çalışmada ise belâgat, Arap dili bağlamında ele alınmıştır. Genelden özele gidildiğinde; Aristoteles, Horatius, Longinus ve Cicero gibi ilk çağ düşünürlerinden itibaren belâgat/retorik alanına katkıda bulunan fakat içerik bakımından genel bir çerçeve çizen eserlerin kaleme alınmış olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, belirli bir dilin etkili ve güzel kullanımına ilişkin teknik açıklamalara yer verilen çok sayıda yazılı kaynak bulunmaktadır. Bükünlü bir dil olması münasebetiyle belîğ (belâgatli) bir kullanıma uygun bulunan Arapça da çok sayıdaki belâgat eserinden nasibini almış bulunmaktadır. Söz konusu kapsamlı literatüre rağmen, Kur’ân’ı Kerim’in belirli sûrelerine dönük spesifik çalışmalara ancak sınırlı bir biçimde ulaşılabilmektedir. Mü’min sûresi’nin belâgat yönünün incelenmeye çalışıldığı bu makalede, odaklanmış bir bakış açısı ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

1. Kavramsal çerçeve ve literatür özeti

Sözlük anlamı olarak belagât; ulaşmak, sona ermek anlamındaki بَلَغَ fiilinin mastarı şeklinde ifade edilmektedir (Manzur, 1980 s. 419). Terim olarak ise sözün açık ve net bir şekilde uygun zaman ve mekânda söylenmesi anlamına gelmektedir (Vehbe, 1979, s. 45). Ahmet Cevdet Paşa (2000, s. 4), belagati şu şekilde tanımlamıştır: “Belâgat, sözün fasîh olmak şartıyla muktezâ-yı hâle mutâbık olmasıdır”. Burada ifade edilen sözün fasîh olması, dile getirilen sözlerin kusurlu olmaması anlamına gelmektedir. Yerinde ve muktezâ-yı hâl ve makama mutâbık olması ise, sözün söylendiği kişiye uygun bir biçimde aktarılması gerekliliğini ifade etmektedir.

Diğer bütün ilim ve sanatlar gibi belâgat ilmi de kendine özgü birtakım yöntem ve kurallara sahip bulunmaktadır. Belâgat, başlıca üç temel ilme ayrılmaktadır. Bu ilimleri kısaca aşağıdaki gibi açıklayabilmek mümkündür:

Meânî: Cümle yapısıyla ilgili yerinde söz kullanmayı, sözü muhatap veya konuşanın durumuna uygun olarak dile getirmekle ilgili konuları ele almaktadır. Bu ilim aracılığıyla, dile getirilen ifadenin, içinde bulunulan durumun gereklerine uygun olup olmadığını ve sözcüklerle ifade edilmeye çalışılan anlamın

ortaya konulması amaçlanmaktadır. Meânî ilminin ele aldığı konular arasında haber, inşâ, isnâd, kasır, vasıl, fasıl, müsâvat, îcâz ve itnâb gibi konular bulunmaktadır.

Beyân: Anlamı farklı yollarla ifade etmeyi ele alan ilimdir. Teşbîh, mecâz, istiâre ve kinâye bu ilmin konuları arasındadır.

Bedî': Sözü, mânânın ve sözcüklerin süslenerek ve güzelleştirilerek söylenmesini ele alan ilimdir. Bu ilim daha önceden yeterince bilinmediği için bedî' ismini almıştır. Bedî' ilminin kurallarını ve yöntemlerini belirleyen ilk kişi Abdullah b. el-Mu'tez olmuştur. Bu ilmin alanına giren konular arasında cinâs, tîbâk, secî, mukâbele ve tevriye yer almaktadır (Kazvîni, 2003, s. 5).

Belâgatin yukarıda sıralanan üç temel bileşeni, söz söylemeyi güçlendirmede kullanılabilecek çerçeveyi ifade etmektedir. Her ne kadar, klasik belâgat yazarları arasında yer almasa de Recâizâde Mahmud Ekrem (2011, s. 210-283), belâgat kapsamında başvuru edebi türleri örneklerle açıklamakta ve belâgat kapsamında kullanılan başlıca türleri toplu bir biçimde şu sırayla ele almaktadır: Mecâz, istiâre, teşbîh, istitrâd, mecâz-ı mürsel, ta'riz ve kinaye, tevriye ve telmîh, tezâd ve mukâbele, edeb-i kelâm, teşhîs ve intâk, müşâkele, mübalâğa, iltifat, istifhâm.

Belâgat, Arap dili ve edebiyatı ilimleri içinde bağımsızlığına en geç kavuşan ilim olmuştur. Zira Kur'ân'ın i'câzını anlayabilmek için bu konu üzerinde uzun bir süre çalışıp belâgatin ilkelerinin ve terminolojisinin belirlenmesine gerek duyulmuştur. Belâgat ilmi, bağımsız bir biçimde ele alınmadığı dönemlerde, içerdiği konulara bağlı olarak farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Söz konusu kavramları şu şekilde sıralayabilmek mümkündür: "Mecâzu'l-Kur'an" adlı eserlerde mecâz ve fesâhat, Câhiz'da beyân, İbnu'l-Mu'tez'de bedî', Kudâme b. Câfer'de Nakdu's-şîr, Ebu Hilâl el-Askerî'de es-sınâateyn, İbn Sinân el-Hafâcî'de fesâhat, Abdulkâhir el-Cürcânî'de belâgat ve delâilu'l-î'câz, Zemahşerîde meânî ve beyân, Bedreddin b. Mâlik'te meânî, beyân ve bedî', Hatîb el-Kazvîni'de ise ulûmu'l-belâga adlarıyla anılmıştır. Çağdaş yazarlardan Tâhâ Hüseyin, belâgat için beyân, Emîn el-Hûlî ise fennu'l-kavl isimlendirmelerini yapmışlardır (Kılıç, 1992, s.380).

Belâgatla ilgili geçmişten günümüze kadar birçok eser kaleme alınmıştır. Bu ilme dair kaynak eserlerden on birinci yüzyıl ile yirminci yüzyıl arasında kaleme alınanların bazıları şunlardır:

Ebu Hilâl el-Askerî, Kitabu's-Sınâ'ateyn; Abdulkâhir el-Cürcânî, Delâilu'l-î'câz, Esrârü'l-Belâga; ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, Esâsu'l-Belâga; Fahreddin er-Râzî, Nihâyetü'l-îcâz fi Dirâyeti'l-î'câz; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, Miftâhu'l-'Ulûm; Adudüddin el-Îcî, el-Fevâidu'l-Gıyâsiyye; et-Teftâzânî, el-Mutavvel 'ale't-Telhîs, Muhtasarü'l-Meânî; el-Hatîb el-Kazvîni, Telhîsu'l-Miftâh, el-Îdâh fi Ulûmi'l-Belâga; es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, Havâşî's-Seyyid 'ale'l-Mutavvel; Abdulkâfir es-Siyalkûtî, Hâşîye 'ale'l-Mutavvel; Hüseyin b. Ahmed el-Mersafî, el-Vesîletü'l-Edebiyye ile'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye; Ahmed el-Hâşimî, Cevâhirü'l-Belâga; Ahmed Mustafa el-Merâğî, Ulûmu'l-Belâga (Uzun ve diğ., 2008, s.12).

Çağdaş bilimsel çalışmalar incelendiğinde; Kur'ân-ı Kerîm'in genelinde (Bolelli, 2000; Öztürk, 2013; Doğan, 2014; Karabaşoğlu, 2017; Alomirat, 2018; Çögenli, 2019; Rummânî, 2020) ve mezhebi inançlar (Kahyaoglu, 2012) bağlamında belâgat konusunun ele alındığı görülebilmektedir. Bunun yanı sıra, Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri özelindeki çalışmaların da (Ataman, 2016; Yıldırım, 2017; Al Karaz, 2018) oldukça sınırlı olduğu gözlemlenebilmektedir. Mü'min Süresi özelinde de sınırlı sayıda (Günler, 2008; Keleş, 2018) bilimsel çalışma yapılmış olmasına karşılık, söz konusu çalışmaların belâgat bağlamında

yürütülmediği anlaşılabilir. Dolayısıyla okumakta olduğunuz bu makale ve benzeri türden başka çalışmaların yapılması gerekliliği belirgin bir biçimde ön plana çıkmaktadır.

2. İnceleme: Mü'min Sûresinin belâgate konu edilebilecek yönleri

Diğer birçok ilim gibi belâgat ilmi de Kur'ân'ı en iyi şekilde anlamak ve onun sahip olduğu eşsiz belâgatın inceliklerini ispat etmek için ortaya çıkmış ve zaman içerisinde gelişmiştir. Kur'ân'ın bütün sûrelerinde görülen belâgat; Mü'min Sûresinde de çeşitli yönleriyle belirginlik göstermektedir. Bu çalışmada tefsîr, belâgat, sözlük ve benzeri kaynaklardan yararlanılarak Mü'min sûresi belâgat yönünden incelenmektedir. Sûre, adını yirmi sekizinci ayette geçen inanan kişi anlamındaki مُؤْمِن “mü'min” kelimesinden almaktadır. Ayette bahsedilen Mü'min, Firavun ailesinden gizlice inanan ve etrafındakileri hakka yönlendirmeye gayret eden biridir. Mekke döneminde indirilen bu sûre, seksen beş ayettir ve mukattaa harflerinden حم “hâ, mîm” harfleriyle başlamaktadır. Sûre aynı zamanda üçüncü ayette geçen ve bağışlayan anlamındaki غَافِر “Gâfir” ismiyle de anılmaktadır (Zemahşerî, 2009, s. 949).

Mü'min sûresinin temel konusunun İslâm'a karşı direnmeden ona samimi bir şekilde bağlanmaya davet etmek olduğu söylenebilir. Sûrenin ilk üç ayetinde Allah'ın güç ve ilim sahibi, günahları bağışlayan, tövbeleri kabul eden, kötülere cezalandıran, iyilere ihsanda bulunan tek bir ilâh olduğu ve herkesin O'nun huzurunda hesap vereceği anlatılmaktadır. Sûrenin geri kalan içeriğini iki bölümde ele almak mümkündür. Birinci bölümde, Hz. Nûh'un kavmi ve ardından gelen diğer inkârcı grupların dünya ve ahiretteki akıbetlerinden bahsedilmektedir. Daha sonra Hz. Mûsa ile Firavun'un mücadelesine yer verilmekte ve Firavun ailesinden imanını gizleyen bir mü'minin aklîselime hitap eden konuşmalarına yer verilmektedir. İkinci bölümde, Allah'ın peygamberlere ve onlara inananlara dünyada zafer vereceği, zalimlere lanet edeceği ve onlar için kötü bir yer hazırlanacağı buyrulmaktadır. Ayrıca önceki peygamberlerin hak dine çağırıcıları kavimlerin kendi bilgilerine güvenerek onlarla alay ettikleri anlatılmaktadır (Yaşaroğlu, 2006, s. 558).

Mü'min Sûresinde; mecâz, istiâre, cinâs, tıbâk, kinâye ve mübâlağa gibi birçok belâgat unsuru dikkat çekmektedir. Aşağıdaki alt başlıklarda, söz konusu unsurlar düzenli bir akış içinde izah edilmeye çalışılmaktadır.

2.1. Tıbâk: Aralarında anlam bakımından zıtlık olan iki şeyin söz içerisinde bir arada kullanılmasıdır. Bu zıtlık isimler, fiiller veya edatlar arasında olabilmektedir. Tıbâk için aynı zamanda tezât, tatbîk, tekâfu' ve tetâbuk isimleri de kullanılmaktadır (el-Hâşimî, 1999, s. 303).

Mü'min sûresinde 3. ayette الذَّنْبِ (günah) ve التَّوْبِ (tövbe) arasında; 11. ayette أَمَتْنَا (Bizi öldürdün.) ve أَحْيَيْتَنَا (Bizi dirilttin.) arasında; 28. ayette كَانِبًا (yalan söyleyen) ve صَادِقًا (doğru söyleyen) arasında; 46. ayette غَدَاً (sabah) ve عَشِيًّا (akşam) arasında; 58. ayette الْأَعْمَى (kör) ve الْبَصِيرُ (gören) arasında; 68. ayette ise يُحْيِي (diriltir) ve يُمِيتُ (öldürür) arasında tıbâk bulunmaktadır (es-Sâbûnî, 1981, s.113).

78. ayette ise مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْنَا وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ (Onlardan sana anlattıklarımız da var, anlatmadıklarımız da var.) tıbâk-ı selb vardır (es-Sâbûnî, 1981, s.113). Tıbâk-ı selb ise, zıt olan iki şeyin olumlu ve olumsuz olarak ayrılmasıdır (el-Cârim, 1999, s. 281).

2.2. Mukâbele: Bedî' terimlerinden biri olan mukâbele, bir şeyle başka bir şeyi karşılaştırmak anlamındadır. Mukâbele, önce iki veya daha fazla anlamın bir araya getirilmesi ve daha sonra sırasıyla bunların karşılıklarının getirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Belâgat âlimlerinin bazılarının göre

mukâbele, tıbâk sanatının kısımlarından biri olarak görülmektedir. es-Sekkâkî başta olmak üzere bazı âlimler ise onu tek başına bir anlam sanatı olarak kabul etmektedir (Uzun, 2008, s. 203). Tıbâk sadece iki zıt veya ikiden fazla zıtlar arasında olurken; mukâbele hem zıt olan hem de zıt olmayan şeyler arasında ve iki veya daha fazla zıt arasında olmaktadır (Kâsım, 2003, s. 73).

Sûrenin 12. ayetinde *ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا* (Bu, sizin tevhid çerçevesinde Allah'a çağrıldığında inkâr etmeniz, O'na ortak koşulduğunda ise iman etmeniz sebebiyledir.) *وَحْدَهُ* (tevhid) ile *يُشْرَكْ* (şirk); *كَفَرْتُمْ* (küfür) ile *تُؤْمِنُوا* (iman) karşılaştırılmıştır. Yine 39. ayette *يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ* (Ey kavimim! Şüphesiz bu dünya hayatı ancak (geçici) bir yararlanmadır. Ahiret ise ebedi olarak kalınacak yerdir.) *الدُّنْيَا* (dünya hayatı) ile *الْآخِرَةَ* (ahiret) karşılaştırılmıştır (es-Sâbûnî, 1981, s. 113).

2.3. Mecâzımürsel: Benzetme ilgisi olmadan başka bir ilgiden dolayı, bir ifadenin sözlük anlamına engel olacak bir karineyle farklı anlamda kullanılmasıdır. Belâgat tarihinde mecâzımürsel terimini ilk defa Abdulkâhîr el-Cürçânî kullanmış; anlam ve kapsam bakımından ele alan ilk âlim ise es-Sekkâkî olmuştur. Belâgat âlimleri mecâzın gerçekten daha belîğ olduğu ve söze incelik ve güzellik kattığı konusunda ortak bir kanaate sahip bulunmaktadırlar (Kablan, 2006, s. 30).

Sûrenin 13. ayetinde *الْمَطَرِ رِزْقًا* (rızık) ile *وَيُنَزَّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا* (O, sizin için gökten rızık indirir.) *رِزْقًا* (rızık) ile "yağmur" kastedilmiştir. Çünkü su, rızıkların hepsi için bir sebeptir (es-Sâbûnî, 1981, s. 113).

2.4. İstiâre: Mecâzi anlamda kullanılan kelimenin, gerçek ve mecâzi anlamları arasındaki ilgi benzerliğe dayanıyorsa buna istiâre denilmektedir. İstiâre, iki tarafından biri hazfedilmiş teşbîh olarak ifade edilebilmektedir (Kızıklı, 1997, s. 62).

Sûrenin 58. ayetinde *وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى* (Kör ile gören bir değildir.) *الْأَعْمَى* (kör) kelimesi ile *الْكَافِرِ* (kâfir); *الْبَصِيرِ* (gören) kelimesi ile *الْمُؤْمِنِ* (mü'min) kastedilmiştir (es-Sâbûnî, 1981, s. 113).

2.5. Kinâye: Edebî bir sanat olarak kinâye örtülü anlatım anlamına gelmektedir. Örtülü bir biçimde anlatılması amaçlanan unsur yönüyle zattan (mevsûf), sıfattan ve nisbetten kinâye şeklinde üçe ayrılmaktadır. Kinâye, meknî bih ile meknî anh arasındaki irtibat zincirini oluşturan halkaların sayısına göre baîde ve karîbe olarak iki kısma ayrılmaktadır (Dinçoğlu, 2013, s. 279). Kinâye, gerçek anlamın yanı sıra ilâve bir lüzumlu anlamın ifade edildiği sözcük ya da yapıyı ifade etmektedir. Gerçek anlamıyla ifadesini bulan unsura "meknî (mükenna) bih" ya da "kinaye", imâ edilen ve anlatımda doğrudan doğruya yer verilmeyen unsura ise meknî (mükenna) anh" denilmektedir.

Sûrenin 15. ayetinde *يُنْفِئُ الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ* (O, iradesiyle ilgili vahyi kullarından dilediğine indirir.) *الرُّوحَ* (ruh) kelimesi *الْوَحْيِ* (vahiy) kelimesinden kinâyedir. Çünkü vahiy, bedende ruh gibidir (es-Sâbûnî, 1981, s. 113).

2.6. Mübâlağa: Bedî' sanatlarından biri olan mübâlağa, bir vasfın güç olan bir dereceye çıkarılarak ifade edilmesidir (Tuncel, 2008, s. 5). Kur'ân'da atıflı ve atıfsız; aynı veya farklı olarak birçok vezinde mübâlağa görülmektedir. Örneğin, *يُؤَسِّسُ قَنُوطٌ*, *سَمِيحًا بَصِيرًا*, *حَمِيدٌ مَجِيدٌ*, *ظَلُمًا جَهُولًا* kelimeleri aynı vezinde; *حَتَّىٰ خَلَقَ الْخَلْقَ الْعَلِيمَ*, *حَتَّىٰ كَفُورٍ*, *التَّوَابُ الرَّجِيمُ*, *عَفُورٌ حَلِيمٌ* kelimeleri ise farklı vezinlerde art arda kullanılmıştır.

Sûrede 2. ayette *الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ* (Yüce ve büyük olan), 20. ayette *السَّمِيعُ الْبَصِيرُ* (Hakkıyla işiten, hakkıyla gören), *فَعِيلٌ* "fe'îl" vezninde art arda kullanılan mübâlağaya örnek teşkil etmektedir.

35. ayette مُنْكَبِرٍ جَبَّارٍ (kibirli, zorba), 42. ayette الْعَزِيزُ الْعَفَّارُ (mutlak güç sahibi, çok bağışlayan) kelimeleri farklı vezinlerde art arda kullanılmıştır. مُنْكَبِرٍ kelimesi تَفْعُلُ “tefa‘ul vezninde, جَبَّارٍ kelimesi فَعَالٌ “fa‘âl” vezninde, الْعَزِيزُ kelimesi فَعِيلٌ “fe‘il” vezninde ve الْعَفَّارُ kelimesi فَعَالٌ “fa‘âl” vezninde kullanılmıştır.

2.7. Cinâs: Bedî sanatlarından biri olan cinâs, iki şeyin birbirine benzemesi; anlamları farklı, yazılış ve okunuşları aynı veya benzer olan kelimelerin bir arada kullanılmasıdır (Bolelli, 2015, s. 406). Belâgat kitaplarında farklı yönlerden ele alınan cinâs, genellikle cinâs-ı tâm ve cinâs-ı gayri tâm olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğer farklılık, harflerin sayısından kaynaklanıyorsa buna cinâs-ı nâkıs denilmektedir. Ayrıca yazılışları aynı, okunuşları farklı olan kelimeler de cinâs-ı nâkıs kabul edilmektedir (Kılıç ve Yetiş, 1993, s. 13).

Sûrenin 64. ayetinde صَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوْرَكُمْ (Size şekil verip şekillerinizi güzel kıldı.) صَوَّرَكُمْ (size şekil verdi) ve صُوْرَكُمْ (şekillerinizi) arasında; 75. ayetinde ise تَمْرَحُونَ (şımarıyorsunuz), تَمْرَحُونَ (böbürleniyorsunuz) arasında cinâs-ı nâkıs bulunmaktadır.

2.8. Te'kîd: Te'kîdi ilk defa belâgat âlimlerinden el-Alevî edebî olarak tanımlamıştır. Nahiv âlimlerinden Ebu'l-Bekâ el-Ukberî'nin te'kîdi tarifi, Alevî'nin tarifine benzemektedir. Bu iki âlim, te'kîdin tarifini şu şekilde yapmışlardır:

التأكيد تمكين الشيء في النفس وتقوية أمره

“Te'kîd, bir şeyin kişinin zihninde yerleştirilmesi ve pekiştirilmesidir.”

Sûrenin 59. ayetinde إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ (Kıyamet mutlaka gelecektir.) ve إِنَّْ edatları ile te'kîd yapılmıştır.

Sonuç

İnsanda doğuştan bir yetenek olarak bulunan belâgat; Arap dilinin özgün ilim dallarından biri olarak belirginlik kazanmaktadır. Belâgat ilmi İslâm öncesi cahiliye toplumunda bütün yönleriyle kullanılmasına rağmen bağımsız bir ilim değildi. Hicrî dördüncü yüzyıldan itibaren bu alanda özgün eserler verilmeye başlanmış ve belâgat ilmi Arap dilinde bağımsız bir ilim haline gelmiştir. Diğer birçok ilim gibi belâgat ilmi de Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması için ortaya çıkmıştır. Kur'ân-ı Kerîm sahip olduğu eşsiz üslûbuyla cahiliye döneminin en belîğ hatip ve şairlerini bile hayrete düşürmüştü fakat Kur'ân'a benzer herhangi bir anlatım kaleme alabilmeleri mümkün olmamıştır. Kur'ân'daki özgüven ifade eden meydan okuma karşısında benzer sûre yazma girişiminde bulunarak başarısız olanların en bilineni, Müseylime-i Kezzâb olmuştur. Kezzâb'ın yazdıklarının içeriğindeki onlarca dil ve anlatım kusuru, konunun âlimleri tarafından açıkça ortaya konulmuştur.

Meâni, beyân ve bedî' olmak üzere üç temel ilme ayrılan belâgat ilmiyle Kur'ân'ın bütün sûrelerinde karşılaşılabilir. Bu çalışmada incelemeye konu edilen Mü'min sûresinde de başta mecâz, istiâre, cinâs, tıbâk, kinâye ve mübâlağa olmak üzere pek çok edebî niteliğe sahip unsura rastlanılabilmektedir. İnsanları hakka çağıran Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'i salt edebî cihetiyle izah edebilmek elbette ki mümkün değildir. Bu nedenle, tıpkı diğer ilimler gibi belâgat ilmi de kendi sınırlı yetkinliği bağlamında Kur'ân-ı Kerîm'i açıklamaya gayret etmektedir. Nitekim belâgat ilminin ayrıntılı alt alanlarına giren hususları belirleme çabası, yüzyıllardır bu alanda çalışmalar yürüten araştırmacıları meşgul edegelmiştir.

Belâgat ilmiyle ilgili çalışmalar her ne kadar bazı dönemlerde duraklamalar yaşamışsa da günümüze kadar kaleme alınan eserler, bu ilmin çeşitli inceliklerini ortaya çıkarmıştır. Bu alanda dünyanın farklı coğrafyalarında çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye’de özellikle İlahiyat fakültelerinin Arap dili ve belâgati bölümlerinde yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmaları bu alana katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Etkili ve güzel söz söyleme sanatı olarak belâgat, geçmişten günümüze kadar ilgi görmüştür. Özellikle sözlerin en güzeli olan Kur’ân’daki eşsiz belâgat, insanlarda derin bir ilgi uyandırmaktadır. Söz konusu ilgi ise Kur’ân-ı Kerim’i bütün yönleriyle incelenmeye sevk etmektedir.

Kaynakça

- Ahmet Cevdet Paşa (2000). *Belâgat-ı Osmaniyye*, Ankara: Akçağ.
- Al Karaz, A. A. (2018). İnsan Suresinin belâgat açısından tahlili. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 213-236
- Alomirat, S. (2018). Hazif üslubundaki anlam zenginliğinin estetiği (Kuran tefsirleri ışığında bir belâgat çalışması). *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 11, 357-385.
- Ataman, M. (2016). *Fâtıha Süresi'nin Arap Dili Açısından Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Bolelli, N. (2000). *Belâgat Kur'an Edebiyatı Beyân-Meânî-Bedî'*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bolelli, N. (2015). *Belâgat*, İstanbul: İFAV.
- el-Cârim, A. (1999). *el-Belâgatü'l-Vâdihâ, Dâru'l-Ma'ârif*, Beyrut, 1999.
- Çögenli, M. S. (2019). Kur'an'ın Dil Yapısı Sarf-Nahiv-Belâgat, Erzurum: Zafer Form Ofset.
- Dervişoğlu, İ. ve Yılmaz M. Y. (2005). *Güzel ve Etkili Konuşma*, İstanbul: Papatya.
- Dinçoğlu, M. (2013). Hz. Peygamber'in günlük istiğfar sayılarıyla ilgili hadislerinin yorumunda hakikat-kinaye ikilemi. *İslami İlimler Dergisi*, 8(1), 273-296.
- Doğan, Y. (2014). Tenvirin Kur'an belâgatindeki yeri. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 257-308.
- Günler, S. (2008). Mü'minin Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- el-Hâşimî, A. (1999). *Cevâhirü'l-Belâga, el-Mektebetü'l-Asriyye*, Beyrut, 1999.
- Kılıç, H. (1992). “Belâgat”, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Kablan, S. (2006). *Arap Dili ve Belâgatinde Mecâz-ı Mürsel ve Alâkaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kahyaoğlu, Y. (2012). Şafii’de dil ve edebiyat. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(27), 209-240.
- Karabaşoğlu, M. (2017). *Belâgat İncileri Kur'an Okumaları 4*, İstanbul: İz.
- Karabey, T. ve Atalay, M. (2000), “Önsöz”, Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniyye*, Ankara: Akçağ.
- Kâsım, M. A. (2003). *Ulûmu'l-Belâga, Beyrût: el-Müessesetü'l-Hadîsetü li'l-Kitâb*.
- Kazvîni, H. (2003). *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye.
- Keleş, A. (2018). Kur'an meali-hadis ilişkisinin önemi mü'min: 40/60 ve Furkan: 25/77 ayetleri örneği, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, S: 3, 11-31.
- Kızıklı, Z. (1997). *Arap Belâgatinde Teşbîh ve Mecâz*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kur'an-ı Kerim Meali, (2012). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Manzur, İ. (1980). *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: Daru Sadır.

- Özsarı, R. (2012). *Kompozisyon ve Anlatım Biçimleri*, Bahkesir: Altın Post.
- Öztürk, M. (2013). Kur'an dilinde kinaye ve ta'riz. *İslami İlimler Dergisi*, 8(1), 113/138.
- Recâizâde Mahmud Ekrem, (2011). *Talim-i Edebiyat*, Sivas: Asitan.
- Rummânî, (2020). *Kur'an'ın Anlam İncelikleri ve Eşsiz Belagatı*, Çev. Numan Konaklı, İstanbul: Neva Yayınları.
- es-Sâbûnî, M. A. (1981). *Safvetu't-Tefâsîr*, Beyrut: Daru'l-Kur'ân el-Kerîm.
- Tuncel, E. (2008). *Arap Dili ve Belâgatinde Mübâlağa*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Uzun, T., Tasa, M., Erdoğan, A., Şensoy, S. Solmaz, L., Kırdar, Ş., Samancı, Y. S. (2008). *Anlatımlı Belâgat*, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık.
- Vehbe, M. (1979). *Mu'cemu'l-Mustalahât el-'Arabiyye fi'l-Lugati ve'l-Edeb*, Lübnan: Mektebetu Lübnan.
- Yaşaroğlu, K. (1992). "Mü'min Sûresi", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Yetiş, K. (1992). "Cinâs", İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Yetiş, K. (2006). *Belâgattan Retoriğe*, İstanbul: Kitabevi.
- Yıldırım, H. (2017). İsrâ suresi ahlak muhtevali ayetlerin belagat yönünden tahlili ve bunun Kuran irşadındaki tesiri. *TURAN-SAM*, S: 33, 148-163.
- Yılmaz, H. (2017). *Edebî Sanatlar Açısından Bakara Suresi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Zemahşerî, M.-H. (2009). *el-Keşşâf*, Beyrut: Daru'l-Marife.